

Тетяна Подковенко,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права
Тернопільського національного
економічного університету

МЕДІАЦІЯ ЯК ОДИН З АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРАВОВУ КУЛЬТУРУ СУСПІЛЬСТВА

Розкрито роль і значення медіації як одного з альтернативних способів вирішення правових спорів та конфліктів та її вплив на правову культуру суспільства. Зазначимо, що пошук альтернатив державним судам для вирішення спорів зумовлений низкою факторів, які розрізняються залежно від конкретного суспільства, держави, культури, законодавства, устрою судової системи, ефективності її роботи, рівня розвитку і складності економічних та інших відносин і ряду інших обставин. На думку автора визначено, що необхідним є широкомасштабне інформування населення, підвищення рівня правової культури та використання можливостей медіації при вирішенні спорів.

Ключові слова: альтернативні способи вирішення спорів, комунікація, медіація, медіатор, правова культура, порозуміння.

Подковенко Т.

Медиация как один из альтернативных способов разрешения споров и ее влияние на правовую культуру общества

Раскрыта роль и значение альтернативных способов разрешения правовых споров и конфликтов обозначены, что. поиск альтернатив государственным судам для разрешения споров обусловлен рядом факторов, которые различаются в зависимости от конкретного общества, государства, культуры, законодательства, устройства судебной системы, эффективности ее работы, степени развития и сложности экономических и иных отношений, а также других обстоятельств. По мнению автора означено, что необходимо широкомасштабное информирование населения, повышение уровня правовой культуры и использование возможностей медиации при разрешении споров.

Ключевые слова: альтернативные способы разрешения споров, коммуникация, медиация, медиатор, правовая культура, понимание.

Podkovenko T.

Mediation as one of the alternative ways of resolving disputes and its influence on the legal culture of society

The article reveals the role and importance of alternative ways of resolving legal disputes and conflicts. The search for alternatives to state courts for resolving disputes is conditioned by a number of factors that vary according to the specific society, state, culture, legislation, the judicial system, the effectiveness of its work, the degree of development and the complexity of economic and other relations and other circumstances. According to the author, large-scale informing of the population, raising the level of legal culture and using mediation possibilities in resolving disputes is necessary.

Keywords: alternative of dispute resolution, communication, mediation, mediator, legal culture, understanding.

Постановка проблеми. Розвиток правової держави, формування громадянського суспільства та зміцнення національної злагоди в Україні вимагають високого рівня правової культури, без якої не можуть бути реалізовані такі основоположні цінності та принципи суспільного життя, як верховенство права, демократія, пріоритет людини, її невідчужуваних прав і свобод. Проблема подолання сучасної кризової ситуації у нашому суспільстві полягає не тільки у вирішенні політичних та економічних проблем, але, і що найголовніше, у досягненні суспільної злагоди, такого рівня порозуміння, який би забезпечував стабільність та сталість розвитку відносин, їх гармонію. Толерантне ставлення один до одного, взаєморозуміння, дотримання моральних принципів, що виступають фундаментом права, – це одночасно і основа правової культури суспільства.

З однієї сторони конфлікт є одним з найбільш типових видів соціальних відносин, що відбуваються між індивідами. Оцінюючи значимість конфлікту для процесу соціального розвитку, варто відзначити, що такий інститут може практично одночасно виконувати як конструктивні, так і деструктивні функції. У першому випадку конфлікт виступає у ролі своєрідного «каталізатора», що пришвидшує соціальний про-

грес, сприяє якісним змінам, визначає кардинально нові вектори розвитку, у другому – може нести у собі руйнівні деструктивні тенденції, що негативно впливають на цілісність і стабільність соціальної системи.

Будь-який конфлікт включає в себе протилежні інтереси сторін, що створює мотивацію до прийняття суб'єктами, що беруть участь у ньому, таких рішень та прояву такої поведінки, що спрямовані один проти одного. Потенційні джерела конфлікту лежать майже в усіх соціальних відносинах та різних формах людської взаємодії, тому поведінка учасників доволі часто підлягає нормативному регулюванню. Держава, який би вона не здійснювала контроль над конфліктами в суспільстві, не прагне повністю їх усунути. Це було б не тільки практично неможливо, але і нецікаво, недоцільно, через творчий характер конфлікту, який часто приводить до певних трансформацій, позитивних змін, а отже, до розвитку суспільства [1, с. 85]. Саме тому можливості до саморегулювання, оцінки власних вимог, інтересів та їх певної сумісності з інтересами інших зумовлює пошук певних альтернативних шляхів у вирішенні конфліктних ситуацій, які змінюють позиції конфліктуючих сторін, зменшують протистояння та спонукають їх до порозуміння. Відповідно у такій ситуації практично вся відповідальність за подальші відносини повністю лягає на сторони, вимагає критичного осмислення як своєї позиції у спорі, так і позиції іншої сторони.

Одним з таких прогресивних інструментів подолання конфліктних ситуацій та вирішення правових спорів є медіація. Зарубіжний досвід підтверджує широкі можливості інституту медіації при вирішенні правових спорів та конфліктів як на національному рівні, так і на міжнародному. Інститут медіації поряд з іншими альтернативними способами врегулювання спорів є ознакою розвиненого громадянського суспільства, показником високого рівня правової культури і найважливішим критерієм розвитку демократії. Це показник готовності суспільства до комунікації, пошуку консенсусу та взаємодії.

Мета даної статті полягає у виявленні та теоретичному обґрунтуванні причинно-наслідкових зв'язків між розвитком альтернативних способів вирішення спорів і конфліктів та рівнем правової культури суспільства.

Стан дослідження. На сьогодні проблеми, пов'язані з застосуванням альтернативних способів вирішення спорів, є предметом доволі активного наукового обговорення. Серед існуючих способів альтернативного вирішення спорів на особливу увагу заслуговує медіація. Вивченню окремих аспектів медіації присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які у своїх дослідженнях акцентують увагу на різних аспектах медіації – від теоретичного обґрунтування її необхідності до можливостей практичного застосування інституту медіації при вирішенні правових спорів у різних галузях права. Зокрема, варто згадати таких науковців, як: О. Аллахвердова, Ю. Білоусов, Н. Бондаренко-Зелінська, В. Гопанчук, Д. Давиденко, С. Запара, С. Калашнікова, В. Коссак, О. Нелін, Н. Нестор, О. Носирева, С. Прилуцький, Ю. Притика, О. Спектор, В. Цимбалюк, С. Фурса та ін. Наукові дослідження М. Поліщук та Г. Огречук безпосередньо спрямовані на порівняльно-правовий аналіз правил застосування медіації та особливостей цієї процедури як способу вирішення цивільно-правових спорів. І. Ясиновський, аналізуючи зарубіжний досвід у сфері медіації, звертає увагу на проблемні аспекти імплементації процедури медіації в українське законодавство [2]. На думку О. Спектор, на сьогодні вже склалися передумови як позитивного, так і негативного характеру, що дають змогу казати не лише про готовність правової системи України до прийняття системи альтернативного вирішення спорів (далі – АВС), а й свідчать про необхідність і своєчасність такого впровадження. З одного боку, це істотна зміна напрямів суспільного, державного і політичного розвитку, посилення позицій приватного права, прагнення України займати гідне місце у світовому співтоваристві, у якому система АВС вже давно посідає належне місце у системі захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів. З іншого – кризові явища, істотні недоліки державної судової системи, зокрема, перевантаженість судів, тривалість розгляду справ, високий рівень корупції [3, с. 1]. Саме тому аналіз інституту медіації, його можливостей при вирішенні правових спорів, формулювання науково-теоретичних і практичних висновків створить умови щодо якісного запровадження медіації в Україні, а це відповідно стане яскравим показником дієвості громадянського суспільства, його здатності самостійно знаходити консенсус та досягати порозуміння.

Виклад основного матеріалу. Проголошення людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю та конституційне закріплення цього положення зовсім не означає їх автоматичного здійснення на практиці. Необхідний дієвий, реально функціонуючий механізм забезпечення та захисту цих прав. Тому медіація як фактор, який здійснює безпосередній вплив на розвиток правової грамотності та правосвідомості громадян, є актуальною в плані перспектив ефективного забезпечення прав людини і громадянина.

Наділення сторін можливістю і правом контролювати не тільки прийняття рішення, але і процес його пошуку і вироблення – ключова особливість медіації. Саме ця риса виділяє медіацію як особливий інститут у системі альтернативних способів вирішення конфліктів. Сила і ефективність процедури виражена насамперед у тому, що

посередник, який бере участь у переговорах, не виносить жодного власного рішення. Він не виступає у відношенні до сторін як владний орган, він лише своїм досвідом, знаннями, вмінням вирішувати конфлікти допомагає сторонам виробити таку позицію, яка влаштувала б обидві сторони і в певною мірою відповідала б інтересам сторін спору. На це звертає увагу і О. Аллахвердова: «Мета медіації – зняти негативне протистояння, допомогти сторонам налагодити конструктивну комунікацію, підвести людей до усвідомлення своїх інтересів, зняти психологічні бар'єри протистояння та побачити в іншій стороні не ворогів або опонентів, а партнерів для спільного пошуку взаємовигідних рішень – узгодження власних позицій щодо урегулювання ситуації» [4, с. 153].

Багато досліджень підтверджують той факт, що двосторонній обмін інформацією при наявності можливостей для зворотного зв'язку з можливістю донести власні вимоги, своє бачення виходу з конфліктної ситуації, певні очікування у результаті комунікації забезпечує більш високий рівень адекватності інтерпретації та розуміння інформації, її сприйняття.

Міжнародний досвід підтверджує широкі можливості медіації у вирішенні правових спорів та її позитивний вплив на комунікаційні аспекти подальшої співпраці. Директивою Європейського парламенту та Ради 2008/52/ЄС від 21 травня 2008 року «Щодо деяких аспектів медіації в цивільних і комерційних справах» визначено основні завдання щодо забезпечення кращого доступу до правосуддя як частини політики Європейського Союзу побудувати територію свободи, безпеки та справедливості, що має включати доступ як до судових, так і до позасудових методів врегулювання спорів [5]. Політика Європейського Союзу загалом спрямована на збереження та розширення свободи, демократичних засад, антропоцентричність у визначенні пріоритетних напрямків розвитку суспільства.

Звернемося до розуміння медіації та її ціннісно-правових засад.

Термін «медіація» («посередництво») у світовій практиці застосовується для позначення процедури, спрямованої на активне сприяння учасникам правового конфлікту в його самостійному врегулюванні, сутність якої полягає в проведенні переговорів за підтримки третьої сторони.

О. Аллахвердова характеризує медіацію як «особливий структурно організований переговорний процес групової взаємодії двох і більше людей. Роль одного з учасників взаємодії полягає в тому, щоб полегшити комунікацію між двома (і більше) учасниками, які знаходяться в емоційному протистоянні та не можуть здійснити конструктивну комунікацію» [4, с. 152].

Х. Бесемер відзначає, що «...медіація – це технологія вирішення конфлікту за участю нейтральної третьої сторони. Ця третя сторона в медіації має кардинально інше завдання, ніж сам суд. Завдання медіатора набагато складніше: він повинен допомогти конфліктуючим сторонам самим знайти вирішення спірного питання» [6, с. 134]. С. Калашнікова відзначає, що алгоритм примирної процедури, зокрема медіації, орієнтований на пошук нетипових, креативних, взаємовигідних (консенсуальних) рішень [7, с. 125, 245]. Як вказує автор, у деяких випадках медіація спрямована не стільки на вироблення взаємоприйняттого рішення, скільки на з'ясування підстав спору, попередження розбіжностей, узгодження умов угоди.

У деяких публікаціях зустрічаємо визначення, представлене в пункті «а» ст. 3 Директиви 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. «Про деякі аспекти медіації в цивільних і комерційних справах», тому просто процитуємо його: «медіація означає структурований процес, незалежно від того, називається він так чи згадується така назва, у якому дві або більше сторони спору прагнуть самостійно, на добровільних засадах досягти згоди для вирішення їх спору за допомогою медіатора (посередника). Такий процес може бути ініційований сторонами або запропонований рекомендацією або наказом суду або передбачений законодавством держави-члена. Він включає медіацію, яку проводитиме суддя, який не є призначений суддею в будь-якому судовому провадженні стосовно конкретного спору. Він виключає спроби, які робить у суді суддя, що розглядає справу для розв'язання спору в ході судового провадження стосовно цього спору» [5]. Пункт «b» зазначеної статті встановлює визначення медіатора, в якості якого може виступати будь-яка третя особа, якій пропонується провести процедуру медіації ефективно, неупереджено і компетентно незалежно від віросповідання або професії цієї особи, а також того, яким саме чином дану третю особу було призначено або запропоновано провести процедуру медіації [5].

Слід погодитися з думкою В. Корякіна, який чітко формулює переваги медіації:

- можливість заощадити час, гроші, емоційні сили учасників спору;
- виробити взаємну домовленість сторін;
- взаємний конструктивний пошук рішень за сприяння медіаторів;
- захистити інтереси учасників процедури, оскільки процес медіації – це конфіденційний процес;
- досягти домовленостей, які будуть більш довговічними і здатними відповідати реальному стану речей [8, с.43].

Основна риса медіації – це можливість сформулювати проблему, обговорити і зрозуміти її, розглядаючи різні точки зору, а потім знайти рішення, прийнятне для всіх учасників спору. Медіація – це можливість вирішити гострий спір, коли народжується або з'являється новий досвід, який впливає на вирішення конфліктів у майбутньому, що безперечно позначиться і на культурі соціальних відносин. Удосконалюється культура спору, люди, потрапляючи в конфлікти, вчать бачити різні можливості захищати себе і свої інтереси, не забуваючи про інтереси інших осіб. Найважливіше в медіації – це вирішення конфлікту шляхом згоди. Помічником у цьому виступає незалежний посередник, який обирається конфліктуючими сторонами.

У зв'язку з цим Ц. Шамлікашвілі вважає, що особливостями і одночасно перевагами медіації є такі її характеристики, як неформалізований, конфіденційний процес, в якому сторони беруть участь на рівних правах, зберігаючи повний контроль, як за самим процесом прийняття рішень, так і за їх змістовною стороною» [9].

Ще однією відмінною ознакою медіації вважається передбачувана добровільна виконуваність медіативних угод, оскільки вони мають бути реалістичними для сторін (учасники процедури самі приймають рішення, зважаючи свої реальні можливості та бажання).

При цьому підкреслимо, що така виконуваність все ж розрахована на свідомих і сумлінних учасників процедури – громадян держав «з високорозвиненою і високотехнологічною економікою, якій відповідає певний тип і рівень правосвідомості населення (особливістю даного типу правосвідомості виступає психологічна готовність до компромісу при врегулюванні конфлікту)» [10]. Саме тому правова культура – це необхідна передумова і об'єднуючий чинник правового стану суспільства, його мета і складовий елемент, але разом з тим це – рівень та характер правового розвитку як самого суспільства, так і особистості, які знаходять відображення насамперед у комунікації.

Однак необхідно враховувати, що такий багатоплановий феномен суспільного життя як правова культура не виникає сам собою. Правова культура розвивається, формується в ході цілеспрямованого, організованого, керованого процесу, який впливає на правосвідомість індивідів, соціальних груп і здійснюється за допомогою системи спеціально створених правових форм та засобів впливу, тобто правовим вихованням.

Ми можемо справедливо розглядати медіацію як якісно новий рівень культури спілкування між людьми, показник того рівня комунікації, який сприяє збереженню суспільної гармонії та розвитку подальшого співробітництва. Саме завдяки інституту медіації у сторін в конфлікті з'являється реальна можливість бути почутими і зрозуміти справжні потреби та інтереси один одного. І тільки в цьому випадку можливе досягнення згоди та прийняття взаємовигідного рішення. В силу своєї гнучкості та диспозитивності альтернативні способи врегулювання спорів дозволяють виробити найбільш адекватне вирішення проблеми, що сприяє зміцненню партнерських відносин, формуванню правової культури мирного і самостійного вирішення конфліктних ситуацій. Ступінь поширеності та ефективності медіації виступає якісним критерієм оцінки рівня зрілості суспільства, готовності громадян брати на себе відповідальність за свої дії та готовності до співпраці.

У сучасному світі, де кожен прагне захистити свої інтереси, нам просто необхідний принципово новий інструмент, що дасть змогу людям комфортно жити в суспільстві, що дозволяє створювати з хаосу порядок. І нам слід зрозуміти, що медіація – це не просто експеримент на межі правового простору, а може бути найважливішим способом протистояти тенденціям, що роз'єднують людей, які зараз набирають силу на всій планеті.

Можна стверджувати, що в світі медіація є однією з найбільш популярних форм врегулювання спорів, однак наше суспільство поки що з настороженістю і скептицизмом сприймає медіацію як спосіб врегулювання спорів. Саме тому послідовна роз'яснювальна робота, освітня і наукова діяльність, комплекс конкретних заходів щодо популяризації медіації, використання зарубіжного досвіду дозволять за підтримки держави і громадських інститутів подолати існуюче упередження і сформувати культуру вирішення спорів не тільки в юридичній практиці, але і в житті суспільства загалом. Просвітницька робота, належне інформування населення та різних професійних груп як потенційних користувачів медіації, формування правильного уявлення про медіацію в суспільній свідомості – це завдання на всі часи.

Варто наголосити, що медіація – це шлях до нової культури спілкування між людьми. Саме завдяки медіації у сторін у конфлікті з'являється можливість бути почутим і почути та усвідомити справжні потреби та інтереси не одного. І тільки в цьому випадку сторони можуть прийти до консенсусу при існуючій відмінності інтересів.

Висновки. Таким чином, медіацію правомірно розглядати не тільки як соціальний феномен і відносно самостійний інститут врегулювання конфліктів, але і як систему цілеспрямованих, планованих комунікативних дій, зумовлених потребами індивідів, їх соціально-психологічними особливостями та інтересами, з метою спільного вирішення спорів і досягнення взаємоприйнятної рішення і, що важливо, продовження партнерства.

Враховуючи міжнародний досвід та тенденції розвитку правової системи України, можна стверджувати, що медіація має перспективи. І з розвитком інститутів громадянського суспільства і підвищенням рівня правової культури широкого поширення будуть отримувати альтернативні способи вирішення спорів. Заходи державної політики щодо забезпечення доступності правової інформації, розвитку якісної системи правової освіти та інформування громадян необхідні й для процедури медіації.

Вирішення правових конфліктів з використанням процедури медіації сприяє підвищенню правової культури населення шляхом формування у конфліктуючих сторін та їх представників усвідомлення переваги мирного врегулювання спорів у порівнянні зі звичайним порядком судочинства. Підвищення і зміцнення правової культури є необхідною умовою формування і функціонування громадянського суспільства. Таке суспільство здатне самостійно вирішувати виникаючі проблеми без звернення до силових органів держави, використовуючи для цього методи цивілізованого саморегулювання, які відповідно створюють реальні передумови для поступального суспільного і державного розвитку. Визначальним для життя в такому суспільстві стає існування в режимі діалогу. Тільки за умови, коли беруться до уваги інтереси сторін, коли особистість усвідомлює спільність своїх цінностей з цінностями інших людей, ці цінності можуть стимулювати її участь у створенні безконфліктного суспільства. Причому завершенням правового конфлікту може бути тільки його принципове вирішення, яке досягається конфліктуючими сторонами в процесі взаємного аналізу як джерел, так і змісту конфлікту. Саме такий аналіз і завершення правового конфлікту стає можливим лише за умови високого рівня правової культури.

Список використаних джерел

1. Kalisz A. *Praktyka mediacji w polskim porzadku prawnym (na tle rozwiązań amerykańskich)*. *Studia Iuridica Lublinensia*. – 2003. – № 1. – S. 85–95.
2. Ясиновський І. *Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз* : автореф. дис ... канд. юрид. наук / І. Ясиновський. – К. – 20с.
3. Спектор О. М. *Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів* : автореф. дис ... канд. юрид. наук / О. М. Спектор. – К. – 18с.
4. Аллахвердова О. В. *Медіація як соціально-психологічний феномен* / О. Аллахвердова // *Вестник СПбГУ. – Вып. 2 (ч. 1)*. – С. 151–159. – (Сер. 6.) *Философия, политология, социология, психология, право, международные отношения*.
5. *Директива 2008/52/ЕС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах: Міжнародний документ № 2008/52/ЄС від 21.05.2008 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95.
6. Бесемер Х. *Медіація. Посредничество в конфликтах* / Х. Бесемер ; пер. с нем. Н. В. Маловой. – Калуга : *Духовное познание*, – 176 с.
7. Калашикова С. И. *Медіація в сфере гражданской юрисдикции* // С. И. Калашикова. – М. : *Информатик Медиа*, 2011. – 304 с.
8. Корякин В. М. *Медіація как способ урегулирования споров и возможность ее применения к воинским правоотношениям* / В. М. Корякин // *Право в Вооруженных силах*. – 2010. – № 10. – С. 43.
9. Шамликашвили Ц. *Медіатор вместо судьи. Эффективный подход к разрешению споров для современного менеджера* [Электронный ресурс] / Ц. Шамликашвили // *Российская бизнес-газета*. – 2010. – №756 (23). – Режим доступа : <https://refdb.ru/look/2091567-p3.html>.
10. Лисицын В. *Медіація. Попытка № 4*. [Электронный ресурс] / Лисицын В. // *ЭЖ-Юрист*. – 2010. – № 20. – Режим доступа : <http://base.garant.ru/5897394/>.

References

1. Kalisz, A. (2003) *Praktyka mediacji w polskim porzadku prawnym (na tle rozwiązań amerykańskich)* [The practice of mediation in the Polish legal order (against the background of American solutions)]. *Studia Iuridica Lublinensia – Iuridica Lublinensia*, 1, S. 85-95 [in Poland].
2. Yasinovskiy, I. *Implementatsiia protsedury mediatsii v ukrainske zakonodavstvo: teoretyko-pravovyi analiz* [Implementation of mediation procedure in Ukrainian legislation: theoretical and legal analysis]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

3. *Spektor, O. M. (2012). Alternatyvni sposoby vyrishennia tsyvilno-pravovykh sporiv. [Alternative ways to resolve civil disputes]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].*
4. *Allakhverdova, O. V. (2007). Medyatsiya kak sotsyalno-psykholohycheskyi fenomen [Mediation as a socio-psychological phenomenon]. Vestnyk SPbHU. Seriya 6. Fylosofyya, polytolohyya, sotsyolohyya, psykholohyya, pravo, mezhdunarodnye otnosheniya – Bulletin of St. Petersburg State University. Series 6. Philosophy, political science, sociology, psychology, law, international relations, 2, 151-159 [in Russian].*
5. *Dyrektyva 2008/52/ES Yevropeiskoho parlamentu i Rady pro deiaki aspekty mediatsii u tsyvilnykh ta komertsiiynykh spravakh [Directive 2008/52 / EC of the European Parliament and of the Council on certain aspects of mediation in civil and commercial matters]. Mizhnarodnyi dokument № 2008/52/IeSvid 21.05.2008 r. <http://zakon4.rada.gov.ua> Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95 [in Ukrainian].*
6. *Besemer, Kh. (2004). Medyatsiya. Posrednychestvo v konfliktakh [Mediation. Mediation in conflicts]. Kaluha : Dukhovnoe poznanie. [in Russian].*
7. *Kalashnykova, S.Y. (2011). Medyatsiya v sfere hrazhdanskoj yurysdyktsyy [Mediation in the field of civil jurisdiction.]. Moscow: Ynfotropyk Medya [in Russian].*
8. *Koriakyn, V.M. (2010). Medyatsiya kak sposob urehulyrovaniya sporov y vozmozhnost ee pryimeneniya k voynskym pravootnosheniyam [Mediation as a way to settle disputes and the possibility of its application to military legal relations]. Pravo v Vooruzhennykh sylakh – Law in the Armed Forces, 10, 43 [in Russian].*
9. *Shamlykashvily, Ts. (2010). Medyator vmesto sudy. Effektivnyi podkhod k razresheniyu sporov dlia sovremennoho menedzhera [Mediator instead of the judge. An effective approach to resolving disputes for a modern manager]. Rossyiskaia byznes-hazeta – Russian business newspaper. №756 (23). <https://refdb.ru> Retrieved from <https://refdb.ru/look/2091567-p3.html> [in Russian].*
10. *Lysytsyn, V. Medyatsiya. Porytka № 4 (2010). [Mediation. Attempt number 4]. <http://base.garant.ru> Retrieved from <http://base.garant.ru/5897394/> [in Russian].*

Стаття надійшла до редакції 22.02.2019.